

הרב צביקי הירש

ואהבתי עלתה על כולן על זיקוק יראת ה' מסיגיה

- א. "אחר האש"
- ב. "ושמחתי מתוך יראתי"
- ג. ירא וגא
- ד. ממני אל המעשים אברח
- ה. "תן לי הנפש, והרכוש קח לך"

"אנא – נפשי כתבית יהבית". במילים הללו, שבהן פתחתי דברים שנכתבו לפני יותר מעשור, באותן מילים מצאתי את עצמי שב ופותח את הכתוב כאן. תהליכים עמוקים בעבודת ה' הבשילו באותה עת לתובנות שסברתי שמא יהיה ערך בשיתופן, ושלא ימצאו הד בליבם של אחרים זולתי. תחת הכותרת "ואחר האש קול דממה דקה"¹ רשמתי ציוני דרך אישיים בעבודת ה', דרכו של מי שהתחלף לו להט ראשית עבודת ה' בשגרה לא פשוטה. עם חלוף השנים נגלו מעמקים חדשים, ובעיקר ניכרו סעיפים עדינים מאוד בתוך אותה עבודה ובתוך אותם תהליכים מן העבר. והנה עתה אני מוצא את עצמי שב ומעלה על הכתב רשמים של פרק נוסף בדרך המסע האין סופי הזה, הדרך לבוא וליראות פני אֵלֵהִים.

א. "אחר האש"
תחילה נחזור בתמצית על הראשונות, על הכתוב במאמר הנזכר.

* תודתי נתונה לרב יהודה מלמד ולר' אהרונ' ברנשטיין שעיינו בדברים והעירו הערותיהם.
¹ פרי עץ הגן, ג', רמת-גן, תשס"ב. עמ' 275-301.

בראש מסכת קידושין מתארת המשנה שלוש דרכים שבהן נקנית אישה לבעלה – כסף, שטר וביאה. שלוש אלה התפרשו על ידי הבעל-שם-טוב² כשלושה שלבים בתהליך היקנות הנשמה לבוראה. קניין הכסף רומז לפרק הכיסופים המאפיין את הכניסה בעבודת ה'; את סערת הלב הרוגש מהקרבה הגדולה שמזומנת לו; מאפשרות ההתרפקות בתפילה אינטימית על ה' ומהגילוי כי קרוב ה' לכל קוראיו, אוהב ורוצה בטוב. ואולם טיבה של הרומנטיקה הסוערת לדעוך ולפנות את מקומה לשגרה אפרורית. אף-על-פי-כן, על אף השחיקה, אומר הבעל-שם-טוב, יש לדבוק ב"שטר", והיינו במילות התורה והתפילה. מתוך הנאמנות לעבודת ה' גם בשעות של מיעוט חשק, עתיד לזכות האדם לפרק השלישי בדרך קרבתו לה' – ה"ביאה", שהיא הדבקות הקרובה.

במאמרנו אז ביקשנו לפרוט במילים דלות משהו מעומק כוונת הבעל שם טוב, ולעיין בתהליך המתואר על-ידו. ביארנו שהסתלקות ההתרגשות הגדולה שליוותה את ראשית עבודת ה', היא ביטוי לכך שבמה שעברנו עד כה הייתה גם שקיעה גדולה בעצמנו. אמנם דימינו בנפשנו שחולי אהבה אנחנו, ואולי אף נשבענו – "משכני אחריך נרוצה", אך אף אם הייתה בכך אמת תמימה, בלא ספק נלוו אליה סיגים רבים. סערת הלב הייתה ביטוי לדמיון נסתר שהנה כעת, במפגש עם ה', יתמלאו כל משאלותינו הכמוסות, כאן תימצא האהבה לה ציפינו, כאן יתרפא הלב מפצעיו וארוכה תבוא למכותיו. בשיכרונו ממה שנגלה לנו, לא הבחנו שגם תביעה גדולה מופנית כלפינו להשתנות ולצאת לקראת דודנו, שעלינו לקום ממשכבנו ולפתוח לו את הדלת, לא הבחנו שלמעשה ציירנו לנו את פני ה' בצלמנו כדמותנו.

דעיכת כיסופי הנעורים היא הצעד הראשון בדרך הארוכה והמתונה של ההקשבה הכנה לדבר ה', של הנכונות להכיר עד כמה הוא נבדל ואחר, עד כמה, כביכול, עולמו איננו מתאים לעולמנו. עם כל כאב האבדן, יש באבדן הזה הזדמנות-אמת שלא תסולא בפז. הנכונות שלא להרפות בעת הזאת, אלא לעבור תהליכים אישיים של חציבה מתונה בקירות בית הכלא הפרטי שלנו, הנכונות הזאת נושאת את בשורת החירות האמתית ואת בשורת המפגש המחודש עם ה'; מפגש של קרבה בשלה ובוגרת. הדבקות ב"שטר", דבקות במילות התורה והתפילה היא הטיית אוזן כנה לה' ודברו, לאותו דבר ה' שבכל כיסופי נעורינו דימינו לשמוע, אך נבלע בהמיית דופק לבנו. מתוכה, מתוך הדבקות המינימליסטית הזאת, עתידה לשוב ולצמוח קרבת ה'

² כתר שם טוב י.

כנה.

זהו עיקר מה שנכתב באותה עת, ואם נרצה נתמצת ונאמר שזהו תהליך שראשיתו אהבה, המשכו יראה, ואחריתו רחמים. שפעת האהבה והחסד שוטפת בלא גבול, ועם זה, היא, שמאפיינת את כיסופי ה"כסף", נטולת רגישות לזולת ודמותו. היראה, לעומת זאת, כולה מודעות לגבול המבחין והמפריד, מודעות לפער ביני לבין כל זולת, ודאי ביני לה' ית'. בגבורה גדולה היא דבקה ב"שטר", בנאמנות לדבר ה' ודיניו בלא תנאי ובנכונות להיענות ולהתמסר גם בלא הזדהות מורגשת וממלאת. בכך מטהרת היראה את האהבה מסיגיה.

בחסידות חב"ד שגור הביטוי "יש מי שאוהב"³, ומשמעותו היא שיש באהבה הבלטת הישות, יש בה פן אגואיסטי, ומהאגואיזם הזה מפקיעה היראה. בעקבות היראה המזוככת את האהבה שבים ונולדים הרחמים, נולד ה"רחימו" – האהבה המתחדשת בפנים רעננות. על כך נאה לדרוש את לשון הנביא "יעקב אשר פדה את אברהם"⁴ – יעקב, שמידתו רחמים, פודה את אהבת אבי אביו, הוא שב ומייסד את האהבה בצורתה הנכונה.⁵ ברחמים, המזוגים מאהבה ויראה יחדיו, יש רגישות אין קץ לזולת המרוחם והאהוב, לצרכיו ולנדרש לו, ומעין זה גם ברחימו החדש המתעורר כלפי ה' בשלב זה, השלב השלישי בדרך הנזכרת, ברחימו הזה יש יציאה מעצמנו, פתיחות, רגישות ופניות אמיתית לה' ולדברו.

קרבת ה', עבודה קשה שבמקדש היא, וכל הוספת דעת מקלפת שכבות נוספות של גסות, מלבנת וצורפת סיגים מאופן ההתייצבות נוכח ה'. השנים החולפות פקחו עיניי ללימודים חדשים ועדינים. במהלכן למדתי עד כמה לצד תהליך מזיגת היראה באהבה, לצד הדבקות ב"שטר" בעת שנעלם ה"כסף", לצד כל זה ואחר כל זה נדרשת עבודה מודעת נוספת, שכיוונה הפוך ומשלים. אם לפני כעשור התחווירו לי ייסורי אבדן "נעורי" עבודת ה', הרי שעתה התייצבו לנגדי אתגרים המיוחדים לבגרות שעברה כברת דרך ארוכה נוספת.

תמצית הכתוב לקמן הוא שיראת ה' – הנאמנות הגמורה לדברו, הדבקות הנחרצת

³ עיין תורה אור נו ע"א, שם סו ע"ב ועוד רבים.

⁴ ישעיהו כ"ט, כב.

⁵ עיין תניא, ליקוטי אמרים, סוף פרק לב, סוף פרק מה, תורה אור נא ע"ב ועוד רבים. אמנם אין סגנון דרשת הפסוק זהה – בחסידות מבואר שהרחמים, מידתו של יעקב, הם עצמם אלה שפודים את האהבה מהיעלמה, עיי"ש.

במילות ה"שטר" – כשם שהיא השלמה הכרחית לאהבה, כך היא גם זקוקה לה לשם טהרתה שלה.

כתיבת הדברים באה אחר לבטים גדולים. בעיקר תהיתי שמא עבור רבים תהיה קריאת כל זה הכנסת ראשם הבריא למיטת חולי שטרם פקד אותם, שמא דיה לצרה בשעתה. חמור מזה – שמא הבלטת הסיגים העלולים להתלוות ליראת ה' תפגום בלהט מילוי דבר ה', שמא יגדל נזק העיסוק בחולי המדובר מתועלת אפשרות ריפוי. עיניכם הרואות – התחושה שיש טעם וערך חיובי הכריעה את כף הלבטים, גם אם לא מחקה אותם. תקוותי תאמצני כי רק חוס של עבודת ה' כנה ינחה את הקורא, וידריך אותו בנתיבות הליבון הטהור של כל סיג.

ב. "ושמחתי מתוך יראתי"

אחד המקומות שבהם מבואר הכרח התלוות האהבה ליראה, הוא דבריו של ר' צדוק הכהן מלובלין לפרשת במדבר. בתחילת הדברים מתבטא ר' צדוק באופן המתאים לחלק הראשון והמוקדם של דברינו, ומבאר את הצורך שתשלים היראה את האהבה (פרי צדיק, במדבר, טז):

הנה מדת אברהם אבינו ע"ה היה מדת חסד, היינו התפשטות אהבה לה' יתברך בשמחה גדולה בהתגלות אֵלֵהוּת, כענין דאיתא ברוקח: אין חוּק כחסידות בתחילתו... אמנם אין עוד בירור בהשמחה שהוא מהקדושה, רק כאשר יסתעף מזה היראה, כדאיתא בתנא דבי אליהו רבה: אני יראתי מתוך שמחתי. ולזה נאמר לאברהם אבינו ע"ה בתכלית הבירור שלו בשעת העקידה: "עתה ידעתי כי ירא אֵלֵהים אתה", כי על ידי היראה נתברר מקודם שהשמחה והאהבה הוא בקדושה (= שהשמחה והאהבה שמקודם, הם בקדושה. צ.ה.).

האהבה והשמחה הטהורות מולידות מתוכן יראה, ולפיכך שלמות עבודתו של אברהם אבינו התבררה רק עם העקידה, בעת שנודע שהוא איננו רק אוהבו של מקום אלא גם ירא אֵלֵהים. בסגנון הדברים שבהם פתחנו – זוהי דבקות ב"שטר", המבררת את מידת האמת שהייתה ב"כסף"; נכונות לאחוזו בברית גם כשאינה מתאימה לכל מה שהכרנו וציפינו לו, גם כשהיא תובעת קורבנות, ויתור וקושי; זוהי נכונות לצאת מעצמנו אל "אחרותו" של ה'. רמז נוסף לתוכן הזה מוצא ר' צדוק, בעקבות רבו, בעל מי השילוח, במאמר הגמרא בבבא מציעא (מד, א):

וכמו ששמענו מרבינו זצ"ל מאיזביצא על מאמר הגמרא: שנית לנו בילדותך הכסף קונה את הזהב, ותחזור ותשנה לנו בזכותך הזהב קונה את הכסף. היינו, שבימי הילדות, ימי הנעורים, שאז נמצא התשוקה בלב האדם מחדס נעורים להקדושה, והוא

בחינת כסף. אבל הוא רק לתכלית שיקנה על ידה את הזהב, היינו לקנות בנפשו בחינת היראה, שמרמוז בזהב, כידוע.

הגמרא מספרת על רבי ששנה לרבי שמעון בנו שהזהב קונה את הכסף, כלומר שעל-פי דין ניתן לקנות כסף באמצעות זהב. התפלא על כך רבי שמעון, שכן בצעירותו של אביו הוא שנה לו את ההפך – שהכסף קונה את הזהב. במקורם, דברי רבי שמעון נאמרים כתמיהה: "רבי, שנית לנו בילדותיך הכסף קונה את הזהב, ותחזור ותשנה לנו בזנותיך הזהב קונה את הכסף?!" ואולם דברים אלו, העוסקים במקורם בדיני ממונות, נדרשים על-ידי ר' צדוק כרומזים לעבודת ה' הראויה בתקופות החיים השונות. הכסף והזהב הם מייצגי האהבה והיראה. אכן, אומר ר' צדוק, בעת הילדות קונה הכסף את הזהב – תכליתה של עבודת כיסופים כנה היא לרכוש על-ידיה יראה טהורה.

ואולם, ממשיך ר' צדוק ומבאר, בעת הזקנה על הזהב לקנות את הכסף – עבודת ה' בימות הבגרות צריכה להוליד אהבה מתוך היראה הטבעית המאפיינת אותה. כך גם ממשיך אותו מאמר נזכר בתנא דבי אליהו: "אני שמחתי מתוך יראתי, ויראתי מתוך שמחתי".

ובקונותו שנה: הזהב קונה את הכסף, היינו שתכלית בירור של היראה שהוא בקדושה הוא דייקא בעת שבא ממנה השמחה בהתגלות, והיינו: שמחתי מתוך יראתי, ואז נשלם הנפש בקדושה בשלימות כאשר נשלם בו קדושת בחינת שלושת האבות הקדושים.

הנעורים מאופיינים באהבה חסרת אבחנה שאינה מכרת גבולות, באמון תמים שאפשר שנהיה אחד ממש, שנחיה כמעט בסימביוזה. באהבה הזאת יש כאמור משהו נאיבי, ובשלותה נרכשת על-ידי היראה המחוברת עמה, על-ידי ההכרה בעומק הפער בינינו ובעבודה הקשה, המתונה והאפורה הנדרשת כדי לגשר עליו.

מנגד, מאופיינת תקופת הבגרות ביראה טבעית – בכבוד לפער ולמרחק, בהכרה בשוני הגדול בין אדם לחבירו, וקל וחומר – בין אדם לא־להיו. אך כשם שלאהבה מתלווים סיגים אופייניים, כך גם ליראה. ההכרה המכבדת ב"אחרותו" של הזולת עלולה להפוך בקל למרירות מתוסכלת שמיואשת מאפשרות כנה של מגע עמוק ואמיתי עם זולת זה. כיבוד השוני הופך אז לקרירות שרק מאמצת גינוני כבוד ו"נתינת מקום", אך למעשה זוהי מסכה המסתירה את שיברונה ואכזבתה הפנימיים.

אם שיכרון האהבה הבוסרי הוא תולדת ההתפעמות לנוכח החידוש שבראשית עבודת ה', הרי שהשגרה בת השנים הארוכות נוטה להוליד ריטואל מעשים שאין הלב משוקע בו עוד. אם אהבת הנעורים לוקה בטשטוש גבולות וחוסר הבחנה במרחק, עלולה ללקות יראת הבגרות בייאוש מאפשרות מגע וקשר, היא עלולה

להרים ידיים מניסיונות שיתוף ושותפות. יתר על כן – תורף המפורט לקמן הוא שמלבד שעלולה היראה להיות מלאת צייתנות מעשית ונטולת לחלוחית אוהבת, היא עלולה אף להזין בעצמה את הניכור. אם האהבה נטולת היראה היא שקיעה אגואיסטית של האוהב בעצמו מבלי להבחין באמת בזולתו, הרי שהיראה נטולת האהבה היא מודעות עודפת לפער עד כדי שקיעת הירא בבדידותו הקיומית והבלתי ניתנת לניפוץ מבחינתו.

שלושה אופנים של יראה פסולה, כזאת המשרתת את הזרות, יהיו רצופים לפנינו בזה, שלושה אופנים של יראת שמים שמרחיקה מא־להים ואנשים כאחד. נצעד מהקל והניכר יותר אל החמור ואף החמקמק והנעלם. נבחין בתחילה כיצד עלולה יראת שמים מקולקלת להרחיק משאר הבריות; נמשיך ונביט באפשרות שתרחיק אותנו יראת השמים הזאת גם מעצמנו; ולבסוף נעיין בכך שאף בינינו ובין ה' עלולה היראה הפגומה לחצוץ ולתקוע טריז. שלושה רבדים אלו יתבררו בידינו כשישה – בכל אחד מהם נבחין בהתפרטות הפגמים לשני אפיקים – לדרך שבה משמשת היראה הפסולה כלי להוספת זרות וריחוק פנימי, אך חמור מכך – גם לדרך שבה היא משמשת חץ לפגוע ולהזיק על-ידו.

ג. ירא וגא

הרובד הראשון של נזקי היראה שאין אהבה מזוגה בה הוא גם המחוויר מכולם. זוהי יראת השמים מלאת החשיבות העצמית, ההתנשאות והשחץ. היראה, המודעת לגבולות ומגבלות המציאות, קרובה אל עולם המעשה יותר מן האהבה, הפנימית, הלבית והנעלמת. לכן, היא גם מוצאת שנוח לבחון מיהו עובד ה' גדול יותר על-פי מבחן מעשים "של ממש". הצדקות המעשית עלולה להפוך אז בקלות לעניין שעל-ידו רואה את עצמו אדם כמתייחד מהסובבים אותו, ומכוחו קונה את ערכו המדומה.

ואולם הניסיונות לבסס את הערך העצמי על התגאות ביראת ה' ועבודתו בפועל, הרי הם אבסורד נלעג וסתירה מיניה וביה. תכונתה של יראת שמים טהורה הוא הכרה במוגבלותנו, בכך שלא אנחנו עשינו את עצמנו, ואיננו אלא נבראים חסרים התלויים בבוראנו: "כי היראה (היא) מה שמחשיב עצמו לאין וללא כלום לפני

העילה ית"ו,⁶ הלא "עקב ענווה יראת ה'",⁷ ואף-על-פי-כן היטב אנחנו יודעים שלעתים במקום שתוסיף בנו יראת ה' ענווה, היא ממלאת אותנו בהפכה.

מפורסם הסיפור על אחד מחסידי קוצק ששכב על ערש דווי וכמעט נפח את נשמתו, אך בדרך פלא החלים ושב לאיתנו. שאל אותו רבו על מה חשב ברגעים שכמעט והיו רגעיו האחרונים. השיב החסיד במבוכה, בכנות ובמודעות עצמית קוצקאית נוקבת: "חשבתי לקרוא 'שמע ישראל' בקול גדול ורם, כך שיתפעלו הסובבים מיראת השמים המופלגת שלי". בלי קושי רב אנחנו מזדהים עם האפשרות שגם אנחנו, על ערש דוויי, נהיה מלופפים גאוה. גם ההתייצבות בפני המוות, בפני החידלון הגמור, בפני המראה שמולה אנחנו ניבטים בכל דלותנו ושבריריותנו האנושיות; גם התייצבות זאת איננה משחררת מניסיונות נואשים לזכות בהכרה ובערך. גם העמידה הכל-כך אישית רגע לפני עזיבתנו את הסובבים אותנו, גם היא איננה גורמת להרפות מניסיונות עקרים להותיר את רישומנו. אולי אדרבה, דווקא רגע ההכרה שאנחנו חרס נשבר, מעצים את ניסיונות הבריחה מהאמת הקשה הזאת. לשם הביסוס הכוזב של ביטחוננו העצמי השביר, אין די באהבת ה' הרכה. כאן נדרשת לנו התקיפות ההרואית של יראת ה', של מסירות הנפש המדומה, ושל המחויבות המעשית הגמורה. אך כמה גיחוך וסרקזם יש בניסיון לקנות את התפעלות הסובבים על-ידי קריאת "שמע ישראל" רמה, על-ידי קבלת עול מלכות שמים והכרזה צדקנית ומעושה על כך שבאמת אנחנו איננו כלום והכל רק ממנו לבדו...

קדם למעשה זה רבן שמעון בן גמליאל, אשר הכריז ש"לא כל הרוצה ליטול את השם, יבוא וייטול",⁸ והיינו שלא כל הרוצה ליטול לעצמו כתר פרישות ויראת חטא⁹ רשאי לעשות כן. דבריו אלה של רשב"ג נסובים על חתן בלילה הראשון לחתונתו, שעל-פי דין פטור מקריאת שמע. לדעת חכמים יקרא אם ברצונו לקרוא, ואילו רשב"ג סבור שגם אם הוא רוצה איננו רשאי, מפני שכפי שמבארת הגמרא את דעתו, הדבר נראה כיוהרה. ייתכן שדווקא קריאת שמע, יתר על שאר מצוות, דורשת זהירות מיוחדת, וזאת מפני המבואר לעיל – מפני שיש בה קבלת עול מלכות שמים וביטוי של תלות גמורה בה; ודווקא מפני כך היא עלולה להיות מסכה

⁶ מהר"ל, נתיבות עולם, נתיב יראת השם, פרק א.

⁷ משלי כ"ב, ד.

⁸ משנה ברכות ב', ח.

⁹ רש"י.

מתעתעת של גאווה. אולי ביקש רשב"ג לומר, שבזמן הזה, שבו טרוד אדם במצוותו, שבו הוא אמור להיות נתון במה שבינו ובינו לבין כלתו, ההתכנסות באיצטלת יראת ה' איננה באמת עיסוק באחדות ה', אלא פתח מילוט מהמהפך שבחייו ומכניסתו של אדם נוסף לעולמו.

אם כן, כאמור – עלולה יראת ה' לסתור את עצמה מיניה וביה, ותחת שתהיה מלאת ביטול, היא עלולה לשמש דרך התהדרות, התנשאות וגאווה. הרבי מקוצק היה לועג לדמותו של ה"פרומער" – אותו ירא שמים שמלא חששות ודקדוקי עניות – והיה אומר שהוא כדוגמת מעיל שחזיתו היא חומרות, בטנתו היא גאווה, והוא תפור בחוטים של עצבות.¹⁰ מאותן עצבות וגאווה מבקשות החומרות להציל, והן עושות זאת בלא הצלחה יתירה.

אמנם יתר על כן, הקדמנו ואמרנו שביחס לכל אחד משלושת פגמי היראה, נמצא כיצד אפשר שתהפוך יראת ה' לחיץ ולמכשיר של ניתוק וריחוק, אך אפשר גם שחמור מזה – שתהיה כלי שנועד לפגיעה והיזק. כך בענייננו – עלולה יראת ה' להיות, לא רק מקור להתנשאות וגאווה על אחרים, אלא גם מקור להאשמתם ושפיטתם בחומרה. דקדוקי הלכה והנהגות של מידת חסידות עלולים להפוך כלי לניגוח אלו שאינם זהירים בהם כמותי.

כך, במקום שיראת ה' תהיה אופן של פתיחות וקשב לדבר אֵלֵהִים, היא הופכת כלי שרת ביד ההתבצרות הנוקשה. מכך תצילנה האהבה, שותפות הלב הער, המאמין בחיבור ובקשר ונכון להתמסר להם בתמימות.

ד. ממני אל המעשים אברה

יראת שמים המזינה את היהירות היא עניין מוכר יחסית. קשה ונסתרת ממנה היא יראת שמים שלא רק שמעצימה את הניכור מאחרים, אלא גם את הניכור של הירא מעצמו.

כאמור בראש הדברים, יראת ה' והנאמנות לדבריו הן הרפואה לחולי האהבה האבודה, לכיסופים ולרגשות שקהו. יראת שמים כזאת היא הוספת רגישות ועדינות בעבודת ה'. ואולם היראה, שנועדה להיות רגישה ומרגישה, עלולה לשמש את ההיפך הגמור. השקיעה בעבודת ה' של דקדוקים ויגיעת בשר אין קץ, עלולה להיות

¹⁰ שמעתי ממור"ר הרב יהושע שפירא שליט"א.

דרך להשקיט ולהשכיח את הכאב על אובדן עוררות הלב. העיסוק ב"תכל'ס", במחויבות מעשית, עלול להיות סוג של הקשחה, הקהיה וטשטוש עצמיים, דרך לברוח מהתייצבות בפני האובדן הגדול. חרישת תלמים של שגרה אפורה מצילים מצורך לחוות ולחוש את הפצע שנפער במעמקים אחרי ששנות שבע הומרו בשנות רעב, אחרי שכמיהות וגעגועים לה' אינם עוד כבעבר. במקום שתציע יראת ה' תקווה חדשה ללב הדואב, זה שמתגעגע לגעגועים, היא מציעה לו סמי שינה. הרעיה השוכבת על מיטתה ושומעת את דודה דופק בדלתה מבלי לפתוח, אינה רק עצלה ומפונקת, אלא פצועה, פגועה ומאוכזבת, ומתגוננת מאפשרות של כאב נוסף. ריטואל של קיום מצוות קפדני עלול להיות סוג של מיטה ותרדמה שכזאת, תרדמה המאפשרת ללב שלא ליטול חלק בעבודת ה'. יראה שכזאת מצילה אותנו מעצמנו, ומאפשרת לחיות בריחוק מעולמנו הפנימי הכאוב.

ושוב כדלעיל – יראת ה' פגומה עלולה, לא רק להעצים את הריחוק והניכור, אלא גם לשמש כלי שיש בו תוקפנות. בנוגע לרובד שבו אנו עוסקים כעת – השקיעה בדקדקנות קיום המצוות עלולה להיות דרך של התאכזרות כלפי עצמנו מתוך האשמה עצמית על התקוות האהבה. הדבקות המעשית היתרה עלולה להיות סוג של קורבן שאנחנו תובעים מעצמנו כתשלום וכפרה כואבת על כך שאיננו כוספים עוד לה' כבנעורינו. יראה כזאת איננה באה על סיפוקה, אלא נותרת לעולם מלאת תובענות נוקשה ותוקפנית.

התוקפנות הזאת, כשם שהיא מעין "עונש" על אבדן הכיסופים, כך גם הפוך – היא מסייעת לנו "להבין" מדוע "נענשנו" בכך שהתרחקו מאתנו הגעגועים לה'. כשאנחנו מלאים תביעות מעשיות בלתי אפשריות, ומוצאים את עצמנו פגומים מאוד ביחס למיליון, ממילא אנחנו "מתנחמים" בהביננו שבאמת אין ראוי לנו לחוש את קרבת ה' ואהבתו. "אם איננו ממלאים את הנדרש מאתנו" – כך אנו אומרים בלבנו – "אין סיבה שלבנו יהמה בכיסופים לה'".

ה. "תן לי הנפש, והרכוש קח לך"

רובד שלישי של ריחוק וניכור יש לה ליראה הפגומה, והוא נסתר וקשה מכולם. לא רק מהזולת ומעצמנו אנחנו מתרחקים על-ידי יראה דקדקנית יתירה, אלא גם מה' עצמו. אין מדובר על הריחוק המובן והפשוט – הריחוק הבא עקב העמסת תביעות בלתי אפשריות, ריחוק שהוא תוצאה מוכרחת של כובד בלתי נסבל. כאן מדובר בריחוק שהוא משאלה נסתרת, ריחוק שאיננו סרח עודף של היראה ושל המחויבות המעשית אלא מטרתה הכמוסה. בגלוי אנחנו מבקשים על-ידי יראת ה' העודפת

להיות נאמנים לה', אך בנסתר אנחנו עלולים לבקש להתרחק ממנו דווקא על-ידי קיום דברו.

בעיקר ביחס לתוכן הזה הצגתי בתחילה את תהיותי, שמא אין זה נכון להציף ולגלות חוליים כמוסים. מיהודי עובד ה' יקר שמעתי שמי שמבחין, שכשקוראים לו להפסיק לרגע מלימודו, הוא פולט אנחת רווחה, צריך הדבר להדליק אצלו נורה אדומה. החשוב לענייננו הוא המשך הדברים – שכל זמן שלא התרחש הדבר בפועל, אל לאדם לשאול את עצמו מה היה קורה לו היה נדרש לפסוק מלימודו. צירוף סיגי המידות הפגומות מקרבנו, החיטוט הפנימי והעלאת הספקות ביחס לטהרת נטיותינו הטובות, אלה צריכים להיעשות במידה הראויה בלבד ומתוך זהירות גדולה. כך גם בנוגע לתכנים שבהם אנו עוסקים עתה.

נשוב לדברינו – אפשר שדווקא יראת ה' ומילוי דברו ימלאו משאלה סמויה להתרחק מעליו.

הא כיצד?

כביכול עלולים אנו לומר לה' – "רב לך שאנו עובדים אותך במעשינו, ועל כן הניח לנו ואל תבקש גם את רגשות לבבנו, רב לך מלבקש שנחוש מעורבים ואכפתיים". הרי זה בבחינת "תן לי הנפש והרכוש קח לך"¹¹. הקפדנות הנוקדנית היא כביכול תשלום מס, שמאפשר לנו לפטור את עצמנו מהתקשרות פנימית אוהבת. אנחנו הרי כל-כך "בסדר" שמה בכלל ניתן עוד לדרוש מאתנו?

הדבר הוא כדוגמת מי שכל התנהגותו עם חברו היא צדק ומשפט – הוא ממלא את כל מחויבותיו כלפיו, עוזר לו ככל יכולתו וודאי איננו פוגע בו או עושה עמו דבר שאיננו כשורה. רק עניין אחד נפקד מיחסו לרעהו – והוא היחס עצמו. הוא איננו מגלה אהבה כנה משום צד. כמובן, לא ישכח את יום ההולדת של הרע, ויעניק לו בו מתנה גדולה ועמה הקדשה שבה רשומות כל המילים ה"נכונות", אבל כל זה רק מאפשר ללב להיוותר מחוץ לתמונה; כל זה הוא פיזור מסך עשן שמטשטש את מידת המעורבות הכנה, את מידת הנכונות לחשוף את הלב, להיות נוכח באמת במערכת היחסים הזאת. וכי מה נוכל לטעון באוזני חבר שכזה – הנהיך לומר שהוא איננו נוהג עמנו כראוי? הלא לכאורה אין כפיות טובה גדולה מזו. מה נלין אחרי ההענקה העצומה שזכינו לה מידי, אחרי מסירותו הגדולה ומאמציו הבלתי פוסקים

¹¹ בראשית י"ד, כא.

למעננו?! ואולם על זה בעצמו נלין, על זה שנוצרה כאן מערכת יחסים שבה לא נותר מקום לשום תלונה, שבה הכל כל-כך מדויק ומחושב, שבה כל דבר נעשה בדיוק כפי שצריך להיעשות עד שלא נותר שום מרווח לאנושיות טבעית, לטעות ותשובה, ריחוק והוספת קרבה. נלין על כך שנראה כאילו נוח לאותו חבר ב"שלמות" המלאכותית הזאת.

כך אנו עלולים לנהוג אף כלפי ה' – מלאי יושר ודקדוק מעשים עד אין קץ – וכל זה, חלילה, דווקא כדי שלא להותיר מקום לדרישה שגם את לבנו נערב בעבודתו. כותב הרב משה לייב שחור, שצדיק גמור שאיננו חוטא כל ימיו מפני שחושש שלא תהיה תקנה לחטאו – אין לו חלק לעולם הבא.¹² הדברים המבהילים הללו נוגעים מאוד לדברינו – עלול משהו להיות "בסדר" תמיד, דווקא מפני שאיננו מאמין ברחמי ה' וסליחתו, או חמור מזה – והוא הוא אשר אנו מבקשים לומר – כי איננו רוצה לעמוד בפני ה' כנוזק לרחמי וסליחתו, כי איננו רוצה להידרש למערכת יחסים קרובה הרבה יותר מזאת שהוא מורגל בה, מערכת יחסים שיש בה הבלגה ויותר על חשבון מעשים כאבן בוחן יחידאית.

על עמלק המזנוב נחשלים אמרו חז"ל שהיה חותך את מילותיהם של ישראל, משליך אותן כלפי מעלה, ואומר לה': "בזה בחרת, הא לך מה שבחרת!"¹³ אמנם פשט הדברים הוא שחתך עמלק את אבר המילה, אך נוכל לדרוש את הדברים גם כמתארים את עמלק החותך את ערלתיהם של ישראל (שהלא הנולדים במדבר לא נימולו) ומשליך אותן לה' באמרו: "הא לך מה שבחרת, ועתה שמילאנו את דברך הרף מאתנו בזה". גם כריתת ברית, ואפילו ברית כואבת שיש בה הטפת דם, גם היא עלולה להיות מין פריעת חוב שנועדה לשם התרחקות מהזדקקות וקרבה.

כשעמדו בני ישראל מול האש הגדולה בהר סיני ביקשו ממשה שיביא הוא את דבר הא־להים אליהם, פן ימותו בשמעם את קולו. בקשתם זאת הייתה רצויה בעיני ה' אשר העיד: "מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור את כל מצוותי כל הימים".¹⁴ ואולם חז"ל מבארים¹⁵ כי לנוכח דברי ה' אלה, היה על בני ישראל לומר

¹² "ונראה דכל מי שהוא כופר באמונת התשובה, בין אם הוא חוטא גדול, ונמנע מלעשות תשובה מפני שסבור שהתשובה אינה מועילה, בין אם הוא צדיק גמור, הנזהר מלעשות שום איסור, מפני שחושש שאם ישל בעבירה שוב לא תהיה לו תקנה, אין לו חלק לעוה"ב" (כוח התשובה עמ' ל. האיר את עיני בדברים הללו הרב יצחק אמת).

¹³ איכה רבה פרשה ג, ד"ה 'תשיב להם'.

¹⁴ דברים ה', כו.

לה': "תן אתה", והימנעותם מבקשה כזאת הייתה כפיות טובה. ומה כפיות טובה יש כאן? ביארו התוספות:¹⁶ "לכך קראם כפויי טובה, שלא רצו לומר 'אתה תן', לפי שלא היו רוצים להחזיק לו טובה בכך". כשם שחוסר הכרת טובה היא כפיות טובה, כך גם הרצון שלא להיות חייב, גם הוא כפיות טובה. על-פי דברים אלה שמעתי מהרב שלמה פישר שליט"א, שמי שכאשר גומלים אתו חסד מוציא מיד את ארנקו מכיסו ואומר: "אשלם לך על כך", הרי הוא כפוי טובה מסוג זה. כך גם בענייננו – יראת ה' שהיא ניסיון להיות לגמרי "בסדר" עם ה', עלולה להיות כפיות טובה, שכן היא עלולה להיות ניסיון לחמוק מהזדקקות לחסדו של רב החסד.

רבות התקשיתי בדברי חז"ל המובאים ברש"י: "אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה. העושה אצל רבו מיראה, כשהוא מטריח עליו, מניחו והולך לו".¹⁷ היה נדמה בעיניי שהמציית מתוך חשש ופחד לעורו יעמוד בטורח רב יותר מהעושה מאהבה. ואולם אפשר שדברינו מאירים את מאמר חכמים הזה באור חדש – העושה מיראה, משתמש בעשייתו זאת בעצמה כדי להניח את רבו וללכת. הוא עושה בלא הרף, ודווקא בזה "מציל עצמו" מטורח התביעה הכבדה להיות מעורב ואוהב.

חלקו האחרון של מאמר זה הוא הפן השני של האופן בו יראה פגומה עלולה להתנכר לה'. כשם שביארנו בעניין היראה המרחיקה מאחרים וכשם שביארנו בעניין היראה המרחיקה מעצמנו, כך גם כאן – לא רק התרחקות עלולה להיות כאן, אלא גם רצון לפגוע. עניין זה הוא החריף והקשה בכל דברינו, ומצריך רגישות וזהירות גדולות.

הנאמנות למצוות ה' והציות הגמור לדברו עלולים להיות, לא רק דרך לומר לה' שאל לו להוסיף ולבקש את לבנו, אלא גם דרך להטיח דברים כלפי מעלה. שלמות המעשים עלולה להיות מונעת מתוך רצון פנימי לאפשר לנו כביכול להזמין את ה' יתברך לדין וחשבון – "הנה, הלא מילאנו את דברך בלא כל סייג, ומדוע לא נהגת עמנו כשם שנהגנו עמך?" הריקבון הגדול איננו רק בהטחת הדברים, החמורה כשלעצמה, אלא בכך שעצם קיום מצוות ה' נועד מראשיתו כדי לסתום טענות אפשריות כנגדנו. אין מדובר במי שעבד את ה' בתמימות וחש שלא שילם לו ה'

¹⁵ עבודה זרה ה, א.

¹⁶ שם.

¹⁷ רש"י דברים ו', ה.

כגמולו, אלא במי שמרישא חפץ שיתגלה כי אין ה' נוהג עמו באותו "צדק" שבו הוא עצמו נוהג, מי ששכרו האמתי הוא עצם יציאתו מן הדין כשכביכול ידו על העליונה. אין מדובר בצדיק ורע לו, אלא במי שבוחר להיות צדיק כדי שיוכל לקבול כנגד ה' על כך שרע לו. בכושת פנים נודה שלעתים היותנו צודקים הוא עניין יקר לנו יותר מהטענות השונות שבפינו. קרי, שבמובנים רבים אנו מעדיפים שלא יקבל זולתנו את טענותינו, ולא ישנה אורחותיו, כדי שנוכל לנופף בתמידות בצדקתנו, שנוכל "לרשום בפרוטוקול" שאנחנו היינו בסדר ואילו הוא...

עוד אמר דוד המלך, אני בעולם הזה מה אני, אלא יראתי מתוך שמחתי, ושמחתי מתוך יראתי, ואהבתי עלתה על כולך.

אליהו רבה פרשה ג

כשמולידה השמחה יראה, וכששבה היראה ומולידה שמחה, הרי שעומק האהבה עולה וצומח על גביהן מתוכן - צומח ועולה מהשמחה והיראה עצמן. בהתאם למינוח שבו נקטנו בתחילת הדברים - אהבה עליונה זאת היא ה"רחימו" - הרחמים מלאי הרגישות, הממוזגים מאהבה ויראה גם יחד. היראה מצילה את האהבה הראשונית מאגואיזם ומשקיעה בעצמה, והאהבה מצילה את היראה מניכור נוקשה ומבודד. רק בהתכללות האהבה ביראה והיראה באהבה מובטחת כנות עבודת ה' שיש בה התמסרות אמיתית, שיש בה קשר ודבקות. האהבה המתוקנת, הרחימו, היא תחושת שותפות וחיבור בלא להיבהל מכך שבקשר נוכחים גם פער ומרחק; האהבה הזאת "מאותגרת" על-ידי השוני, שרק מוסיף בה להט של היענות ופתיחות; באהבה הזאת ישנה נאמנות למעלה מטעם ודעת גם במקומות של קושי גדול, אך יש גם רצון להזיל פלגי חיים של טעם, של דעת של הבנה והזדהות מתוך נקודת הכרית האילמת.

אני יראתי מתוך שמחתי ושבתי ושמחתי מתוך יראתי, ושוב חזרתי ויראתי מתוך שמחתי, בתנועת חיים בלתי פוסקת של דופק לב דבקות אדם בא־להיו. סוף דבר הכל נשמע, את הא־להים ירא ביראה הנובעת משמחה, מאהבה ומחיים, ואשר חוזרת להנביע ולהעמיק אותם, ומתוך כך את מצוותיו שמור, כי זה כל האדם.